

DOŽIVLJANJE MOŽNOSTI IZBIRE MED MLADIMI NA PREHODU V ODRASLOST

UVOD

Ideja o raziskovanju možnosti izbire se je v grobi obliki pojavila na potovanju po Vietnamu, Laosu in Tajski. Med potovanjem sva s fantom potrebovala vizo za Laos. Ko sva prispela do veleposlaništva, je na vratih pisalo, da vrata odprejo čez pol ure. Da bi čas hitreje minil, sva si privoščila kavo. Medtem je nasproti prišel fant najine starosti, počepnil k drevesu in se pripravil, da bo mimoidočim očistil čevlje. Fant je bil srečen, nasmešek na njegovem obrazu je bil v tistem hipu večji kot na mojem. Takrat sem pomislila, da on verjetno ni izbral, da bo to počel. Jaz pa sem imela možnost priti na dvomesečno potovanje na drug konec sveta. Doma lahko izbiram, kaj bom počela. Prav neprijetno sem se počutila ob misli, da me kak petek čakata dve zabavi, jaz pa sem slabe volje, ker moram izbrati, na katero bi šla. A prizor je ostal v mojih mislih, ideja o možnosti izbire pa se je razvila v diplomsko nalogo z naslovom *Doživljanje možnosti izbire med mladimi na prehodu v odraslost* (Cerk 2013).

Zavestno družbeno izoblikovanje obdobja mladosti se je po besedah Mirjane Ule (2008: 49), pojavilo šele v družbah, v katerih je odraščanje postalo tudi stvar izbire, odločanja in

odgovornosti posameznika. Mladost kot posebno življenjsko obdobje delimo na zgodnjo mladost, adolescenco in postadolescenco ali obdobje mladih odraslih. Mladi odrasli so posamezniki, ki še niso dosegli socialnega statusa odraslih v tradicionalnem pomenu. To obdobje pomeni tudi nove intenzivne osebnostne in identitetne krize. Kriza v tem obdobju izhaja predvsem iz neuspešnih poskusov mladih, da bi se identificirali z družbo odraslih in z vlogami, ki jih bodo v tej družbi imeli.

Mirjana Ule (*op. cit.*: 241) meni, da je za mlade odrasle značilen difuzen identitetni status, ki vijuga med problemi družbe, tako da se vrača na izhodišča ali ohranja določena sidrišča iz mladosti. Našteje še nekaj značilnosti tega obdobja: doba nestabilnosti in sprememb, intenziven občutek vmesnosti med mladostjo in odraslostjo, spreminjanje življenja, intenzivno identitetno raziskovanje (*ibid.*).

Poleg tega smo se osredotočili na pojem identiteta, na njen nastanek in razvoj ter spreminjanje pojmovanja identitete v času. Identiteta je proces, ne uresničeni cilj (Edinger 2004). Praprotnik (1999) meni, da je identiteta vedno odložena. Potreba po občutenju identitete pa izhaja iz samih pogojev človeške eksistence – prisiljeni smo, da storimo skoraj vse, da si pridobimo »jaz«, saj brez tega ne moremo ostati duševno zdravi (*ibid.*). Zato obravnavamo tudi področja sebstva, subjekta in intersubjektivnosti, saj pišemo o opredeljevanju pojma posameznik ter o spreminjanju in razlikovanju pojma v zgodovini. Anton Stres (1988) namesto izraza posameznik uporablja izraz »oseba« in meni, da je človeška oseba »dialektično sečišče človekove posameznosti in občestvenosti kot dveh njunih enakih in bistvenih razsežnosti«. Posameznik, ki ga pojmuje tako,

ni samo odsev svoje skupnosti, ni zgolj mikroskupnost, temveč ji stoji nasproti kot bitje, ki svojo vključenost v občestvo tudi presega in je zato več kot samo družbeno bitje, čeprav je seveda tudi to. (Poštrak 2002.)

Crossley (1996) piše o radikalni in egološki intersubjektivnosti. Primerjamo ju lahko tudi z

Durkheimovo primarno in sekundarno socializacijo ali z Meadovo (1997) distinkcijo med »jazom«, »osebnim jazom« in »družbenim jazom«. »Jaz« je zaznavajoče, delujoče, čuteče »telo-subjekt«, ki se reflektivno še ne zaveda niti sebe niti sveta. »Mene« ali »družbeni jaz« pa je objektivizacija »jaza«, spominjanje, predstava o sebi. Prav v tem pa je po mnenju Crossleyja (1996) tudi razlika med radikalno in egološko intersubjektivnostjo. Radikalna intersubjektivnost je izhodiščna, značilna za obdobje v konstituciji osebe, ko ta še nima jasnega občutka niti o sami sebi niti o drugih. Egološka pa je izpeljana in predvideva samozavedajočo se osebo, ki ima bolj ali manj jasno predstavo o sebi in drugih (*ibid.*).

Nadaljujemo z izbiro – kako jo doživljamo, kaj nam prinaša oziroma odnaša, kako jo na različne načine povezujemo s tesnobo in svobodo. Po besedah Renate Salecl (2007, 2010) tesnoba izhaja iz spremenjene subjektive zaznave samega sebe in iz spremembe njegovega položaja v širši družbi. Dodaja, da je dandanes tesnoba povezana s problemi, s kakršnimi se ljudje srečujejo glede svojih družbenih vlog, stalne želje po spreminjanju svoje identitete in nezmožnosti, da bi našli smernice za svoje delovanje. Freud tesnobo dojame kot čustvo, telesno vznemirjenost (Salecl 2007). Kierkegaard pa tesnobo opredeli kot nekaj, kar je povezano s svobodo ali aktualnostjo svobode kot možnostjo možnosti (*ibid.*). Meni, da je subjektu, ki je svoboden, tesno prav zaradi »možnosti možnosti«, ki jo zbuja svoboda. Tesnoba naj bi bila pravzaprav tesnoba pred samim seboj, saj smo sami sebi edini zapovedniki in je vse, kar naredimo, v celoti odvisno od nas samih. Tesnoba je torej povezana z možnostjo biti sposoben nekaj narediti.

Veenhoven (2000) pa piše o konceptih svobode. Pravi, da svobodo lahko definiramo kot možnost izbire. Posameznik lahko reče, da je svoboden, če mu razmere omogočajo izbiro, ki mu je ne vsiljujejo drugi. V tem pogledu absolutna svoboda ni mogoča, saj človeške razmere omogočajo le omejeno število možnosti. Ne moremo na primer leteti ali se odločiti, da ne bomo spali. Možnost izbire zahteva predvsem

priložnost izbirati; to nam omogoči okolje. Ta priložnost vsebuje dve zahtevi. Prvič, da obstaja nekaj, kar izbiramo, kar je odvisno od družbene zaloge življenjskih alternativ. Drugič, da izbire ne onemogočijo drugi. Možnost izbire pa zahteva tudi zmožnost izbire, to pa si omogoči vsak sam. Pri tem mora biti priložnost izkoriščena, to pa zahteva zavedanje o alternativah in pogum izbrati. Ujetniki, ki ne opazijo, da so vrata ječe odprta, ne morejo pobegniti, čeprav bi pobegnili, če bi to vedeli. V tem pogledu svobodo določajo izobrazbe in informacije. Druga zahteva je, da se ob priložnosti ukrepa, to pa je odvisno predvsem od pripravljenosti posameznika, da izbere. Ujetniki, ki vidijo odprta vrata ječe, mogoče želijo izpustiti priložnost, saj niso pripravljeni vzeti usode v svoje roke. Pripravljenost izbrati je lahko odvisna od moralnih in resničnih prepričanj posameznika. Četudi bi si želeli izkoristiti priložnost, si je morda ne upamo. Izbira vključuje predvsem negotovost in odgovornost (*ibid.*).

Radikalno preobrazbo vseh zunanjih pogojev človeškega obstoja je povzročila modernizacija (Berger, Luckmann 1999). Ta razvoj je prinesel, na materialni ravni, neznansko razširitev možnosti. Posamezniki in tudi velike organizacije so prisiljeni iz množstva izbrati to ali ono možnost. Po besedah Bergerja in Luckmanna (*ibid.*) se prisiljenost k izbiri od trivialnih potrošnih dobrin in elementarnih tehnoloških alternativ širi tudi na družbeno in duhovno raven. Posamezniki se pogosto sprašujejo, ali naj živijo drugače. Po eni strani to pomeni osvoboditev, odpiranje novih življenjskih možnosti in obzorij. Po drugi strani pa posameznik to lahko doživlja kot breme, pritisk, »da naj sam skuša razumeti novo in neznano v svoji resničnosti« (*ibid.*).

METODA

Raziskava oziroma njen metodološki del temelji na metodi osmišljanja. Razvila jo je Brenda Dervin s sodelavci. Razvijala jo je od leta 1972, prvič pa jo je uporabila leta 1983 (Dervin, Foreman-Wernet 2003). Osmišljanje je etnografsko, saj intervjuvancem dovoljuje

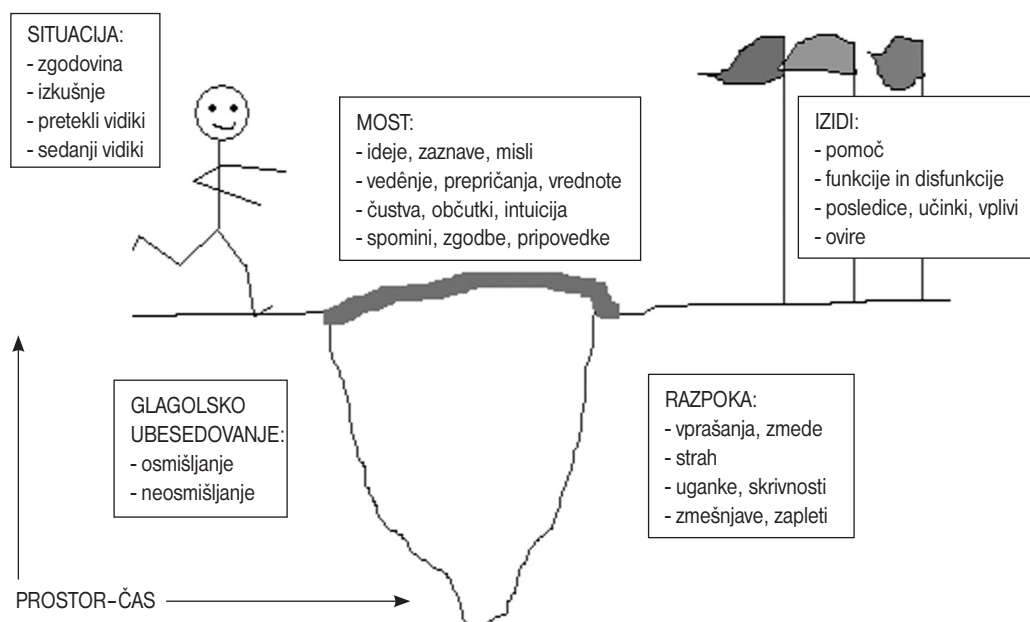
definirati in usidrati sebe v svoji realnosti; kvalitativno, ker je zgrajeno na intervjuju odprtega tipa in daje rezultate v kvalitativnih izrazih; kvantitativno, ker so bili razviti postopki za kvantitativno analizo; sistematično, ker glavna teorija pristop osmišljanja vodi k poslušanju – teorija je uporabna v vseh situacijah, hkrati pa dovoljuje osredinjenje na katerokoli situacijo. Izraz osmišljanje (*sense-making*) je uporabljen za poimenovanje pristopa in za fokus, ki ga uporabljamo pri pristopu (kako ljudje osmišljajo svoj svet). Osmišljanje je primarno metodologija, ki zagotavlja vsebinski okvir tako, da določa, katere vidike situacije upoštevamo in kako. Osmišljanje zagotavlja tudi sistematičen pristop k poslušanju občinstva, uporabnikov, intervjuvancev – kako vidijo situacije, preteklost, sedanjost, prihodnost, kako se gibajo, da te situacije osmislijo. Osmišljanje temelji na premisi diskontinuitete. Predvideva, da je način, kako ljudje osmišljajo diskontinuiteto (glede na diskontinuiteto v naravni realnosti in v človeškem opazovanju realnosti), uporabno središče raziskave. Osrednji konstrukt osmišljanja je ideja razpoke – kako ljudje definirajo in premoščajo razpoke v vsakdanjem življenju.

Diskontinuitete (razpoke) se pojavljajo povsod, v odnosih do drugih, ko želimo opraviti naloge ali doseči cilje in tudi ko želimo mirovati. Razpoke so vedno kognitivne (ustvarjene v glavi) in včasih tudi neznosno fizične, recimo spoprijemanje z boleznimi (*ibid.*).

PROSTOR – ČAS

Pri metodi osmišljanja je pomembna metafora osmišljanja. Gre za človeka, ki se premika v prostoru in času, vidi razpoko, naredi most čeznjo in nato konstruira in oceni uporabnost mostu. Metafora se opira na domnevo diskontinuitete – razpokanost prodira v dogodke in mednje, v čas in prostor ter v ljudi in med ljudi. Razpokanost se pojavi zaradi razlik v času (jaz danes in jaz včeraj) in v prostoru (izkušnje v določenem stanju, v različnih kulturah, kontekstih, skupnostih, materialnih okoliščinah) ter zaradi fizičnega občutja izkušnje in artikulacije izkušnje. Najpomembnejša metafora osmišljanja je spoprijemanje z razpokami in gradnja mostov. Osmišljanje predvideva, da je načinov za premostitev razpok veliko. Včasih imitiramo vzornike, ponovimo, kar je

Slika 1: Metafora osmišljanja (Dervin, Foreman-Wernet 2003).

bilo storjeno v preteklosti, naredimo, kar smo se naučili v otroštvu, sledimo vodji, včasih se opremo na avtoriteto ali strokovnjaka, včasih sledimo prebliske, naredimo, kar zahtevajo čustva, včasih se prepustimo okoliščinam. V naboru stanj, s katerimi se srečujemo ljudje, se predvideva, da je vsako premoščanje uporabno v določenem kontekstu. Pri osmišljanju so te neštete poti konceptualizirane kot glagolsko ubesedovanje. V času in prostoru je cilj napredovanja lahko viden kot nikakršen most ali kot popolnoma drugačne vrste most. Vsak vidik kampanje, vsaka definicija, cilj, mandat, argument je dovozen za potencialen izziv ali reinterpretacijo, kadar je viden z drugega zornega kota. Ker se razpokanost nanaša tako na ontološke razmere (narava realnosti) kot tudi na epistemološke (narava vedenja), ni nobene možnosti, da bi bil katerikoli cilj napredovanja kampanje absolutno pravilen. Edina alternativa je dialog (*ibid.*).

RAZISKAVA

Poglavitni namen raziskovalnega dela je bil raziskati, katere situacije mladi na prehodu v odraslost določajo kot tiste, v katerih so imeli možnost izbire. Na mlade na prehodu v odraslost se osredinimo prvič zato, ker, kot meni Mirjana Ule (2008), individualizacija omogoča mladim in tudi odraslim oblikovanje življenjskega poteka brez tradicionalnih socialnih označevalcev. V potrošniški družbi in kulturi pozne moderne lahko preprosto izberejo nekaj možnosti. Lahko dejavno oblikujejo svoj življenjski slog na podlagi velike izbire in možnosti. Zdi se, da dogajanja modernizacije promovirajo dve kontrastni skupini mladih. Za eno skupino mladih ti procesi pomenijo nove možnosti in so zato zanjo izziv. Druga skupina mladih pa je v tej tekmi potisnjena na rob, saj posamezniki osebno in družbeno niso zmožni prilagajanja modernizacijskim zahtevam (*ibid.*).

Raziskava je bila izvedena s pomočjo intervjujev odprtega tipa s petimi mladimi na prehodu v odraslost. Z vsakim posameznikom smo se pogovarjali o situaciji, v kateri se je znašel/

znašla pred izbiro. Govorili smo o vprašanih, strahovih, ki so se ob tem pojavljali – vse to je razpoka. S pogovorom o idejah, zaznavah, mislih, čustvih pred izbiro, med njo in po njej smo zgradili most. Potem smo ocenili uporabnost mostu, ko smo govorili o izidih in posledicah. Na koncu smo pozornost namenili še pomoči: kdo je pomagal, kaj je pomagalo in kdo je zagotovil pomoč, če so jo potrebovali. Situacije, o katerih smo govorili, so bile: vpis na fakulteto, študijska izmenjava in razgovor za službo.

SKLEPI

Mladi sami poročajo o tem, da odraslost pomeni sprejemanje odgovornosti za posledice lastnih dejanj in samostojno odločanje glede osebnih zadev (Marjanovič Umek, *et al.* 2004). Kar se je pokazalo tudi v naši raziskavi, da so mladi (na prehodu v odraslost) z odločitvijo oziroma s premostitvijo razpoke dobili občutek, da so bolj odrasli. Bili so zadovoljni sami s seboj zaradi odločitev, ki so jih večinoma sprejeli samostojno. Z nekaterimi smo se pogovarjali tudi o tem, kako so se teže sprejete odločitve zavedli šele potem, ko je bila sprejeta - bodisi takoj po odločitvi bodisi leta kasneje. To se je pokazalo predvsem pri izbiri študija. Šele med študijem so se zavedli, da so se takrat pravzaprav odločali o svoji prihodnosti, poklicni karieri, ki bo na njihovo življenje še močno vplivala. Mirjana Ule (2008) pravi, da se obdobje mladosti v vseh družbenih razredih in skupinah zaznava kot obdobje pridobivanja čim višje kakovosti znanja, izobrazbe in poklicnih nazivov. Dodaja, da si mladi s tem želijo povečati možnosti za soočanje z negotovostjo in tveganji prehodov v odraslost (*ibid.*). Zanimivo je, da se prav vse situacije intervjuvancev v nekem smislu nanašajo na pridobivanje čim višje kakovosti znanja, izobrazbe ali poklicnih nazivov.

V današnji družbi je odraščanje postalo stvar izbire, odločanja in odgovornosti posameznika (*ibid.*). Obdobje mladih odraslih mladim ponuja vedno več izbir in svobode odločanja in je hkrati tudi problematično, saj družbenih

usmeritev in norm za to obdobje ni več (*ibid.*). Ljudje zato potrebujemo določen okvir stvarnosti, da nam pomaga omejiti neskončen obseg možnosti, potrebujemo čut skupne stvarnosti ljudi in stvari, čut, ki je močan in šibak hkrati (Ule 2000). Človek svoje probleme rešuje s spreminjanjem okolja samega, ne samo s prilagajanjem vedenja in svoje fizične zgradbe okolju (Makarovič 1986). To spreminjanje pa povzroča vedno nove, pogosto nepredvidene posledice, človeka sili v vedno nove situacije, pred vedno nove probleme. Hkrati pa je ta nepredvidljivost, odprtost tudi izvor človeške svobode. Prav svoboda pa je tudi temelj posameznikove ustvarjalnosti (*ibid.*). Tudi Poštrak (2002) piše o tem, ko meni, da v najširšem pomenu ustvarjalnost lahko pojmuje kot sposobnost znati se v vsakdanjem življenju.

Margareta Cerk

VIRI

- BERGER, L. P., LUCKMANN, T. (1999), *Modernost, pluralizem in kriza smisla: orientacija modernega človeka*. Ljubljana: Nova Revija.
- CERK, M. (2013), *Doživljanje možnosti izbire med mladimi na prehodu v odraslost*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (diplomsko delo).
- CROSSLEY, N. (1996), *Intersubjectivity*. London: Sage Publications.
- DERVIN, B., FOREMAN-WERNET, L. (2003), *Sense-making methodology reader: selected writings of Brenda Dervin*. Cresskill, NJ: Hampton Press.
- EDINGER, E. F. (2004), *Jaz in arhetip – individuacija in religijska funkcija psihe*. Ljubljana: Študentska založba.
- JAMBREK, P., PERENIČ, A., URŠIČ, M. (1988), *Varstvo človekovih pravic, razprave, eseji in dokumenti*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- MAKAROVIČ, J. (1986), *Sla po neskončnosti: človek kot ustvarjalec*. Maribor: Založba Obzorja.
- MARJANOVIČ UMEK, L., ZUPANČIČ, M., FEKONJA, U., KAVČIČ, T., SVETINA, M., TOMAZO RAVNIK, T., BRATANIČ, B. (2004), *Razvojna psihologija*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- MEAD, G. H. (1997), *Um, sebstvo, družba*. Ljubljana: Krtina.
- NASTRAN ULE, M. (2000), *Sodobne identitete – v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- POŠTRAK, M. (2002), Subjekt in intersubjektivnost. *Socialno delo*, 41, 5: 249–271.
- PRAPROTNIK, T. (1999), *Ideološki mehanizmi produkcije identitet*. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij in ŠOU, Študentska založba.
- SALECL, R. (2007), *O tesnobi*. Ljubljana: Sophia.
- (2010), *Izbira*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- STRES, A. (1988), Človekove pravice in krščanstvo. V: Jambreč, P., Perenič, A., Uršič, M. (ur.), *Varstvo človekovih pravic: razprave, eseji in dokumenti*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- ULE, M. (2008), *Za vedno mladi? Socialna psihologija odraščanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- VEENHOVEN, R. (2000), *Freedom and happiness: a comparative study in 46 nations in the early 1990's*. Cambridge: Culture and subjective wellbeing, MIT press (257–288).